

BOEKBESPREKINGEN

De Baets, Antoon. *De figuranten van de geschiedenis. Hoe het verleden van andere culturen wordt verbeeld en in herinnering gebracht.* Berchem: Epo, 1994, 254 p.

Deze studie is een bewerking van het doctoraat (in de geschiedenis) dat de auteur in 1988 verdedigde aan de Universiteit van Gent. In een vlot leesbaar en goed opgebouwd betoog, poogt de Baets een antwoord te geven op de vraag of 'mensen over andere culturen denken in de trant van wat ze er vroeger op school over leerden' (p. 12). Wie zijn analytische bril opzet, ziet dat het hier om twee vragen gaat: 'hoe denken mensen over andere culturen?', en 'welke beelden over andere culturen geeft de school door aan de jeugd?'. De studie bestaat dan ook uit twee delen.

Het eerste deel handelt over het beeld dat van andere culturen wordt opgehangen in de leerboeken geschiedenis. De Baets analyseerde 45 leerboeken uit de periode 1945 - '84. Zijn bevindingen bevatten niet echt verrassingen, al blijven ze toch wat ontnuchterend. Zeker tot '75 waren de leerboeken geschiedenis ronduit ethnocentrisch. Je vindt in die boeken een nauwelijks verholen minachting voor nomadische groepen, een miskenning van tradities in ontwikkelingslanden, en een schrale portrettering van niet-westerse hoofdrolspelers, als daar tenminste al iets over gezegd wordt. Vanaf '75 neemt het ethnocentrisme wat af en zie je een opkomend cultuurrelativisme - ook dat kan je moeilijk verrassend noemen. Doet De Baets dan meer dan open deuren intrappen? Zeer zeker. Zijn nauwgezette analyse bevestigt weliswaar bestaande vermoedens, maar dit gebeurt goed beargumenteerd en uitstekend gedocumenteerd. Wie op zoek is naar enkele sprekende voorbeelden van ethnocentrisme vlak in de achtertuin, vindt in De Baets' studie een schat aan sprekende, soms schrijnende voorbeelden. Minder overtuigend is zijn poging om het afnemend ethnocentrisme en het daarmee gepaard gaand cultuurrelativisme te verklaren. Dat de dekolonisatie er voor iets tussen zit, ligt voor de hand. Maar hoe dit precies in zijn werk is gegaan, blijft toch wat in het vage.

In het tweede deel van het boek schetst De Baets de evolutie in de beeldvorming van andere culturen bij volwassenen. Hij baseert zich daarvoor op een vergelijking van de opiniepeilingen over dit onderwerp tussen 1945 en 1992. Het grootste probleem betrof hier de vergelijkbaarheid van de enquêteresultaten. Dit probleem werd opgelost door de vragenbestanden van de geselecteerde peilingen te herschikken binnen één raster - een tamelijk elegante methode, maar één die nooit helemaal sluitend kan zijn

(en daar is De Baets zich ook goed van bewust). De vergelijking van de enquêtes leert in grote lijnen hetzelfde als de analyse van de leerboeken: een aanvankelijk zeer dominant etnocentrisme dat gaandeweg afneemt en in toenemende mate de plaats ruimt voor een cultuurrelativistische houding. Ook hier dus geen verrassingen, maar wel een goede synthese en evolutieschets van de resultaten van 27 uitgeselecteerde enquêtes tussen '45 en '92. Interessant materiaal dus.

Tenslotte worden nog enkele beschouwingen gewijd aan de vraag of er een causaal verband bestaat tussen de op school aangeleerde beelden over andere culturen en de voorstellingen die men als volwassene koestert. Dit deel van de studie blijft nogal summier. Dat is jammer: gaat het hier immers niet om de behandeling van wat aanvankelijk als 'basisvraag' werd gepresenteerd? Maar het is ook zeer begrijpelijk. De gevolgde tweesporige methode (een analyse van leerboeken enerzijds, en een vergelijking van enquêteresultaten anderzijds) laat immers niet toe om conclusies te trekken over het effect dat leerboekinhouden hebben op de opvattingen die de leerlingen later, als volwassenen, zullen koesteren. Eén en ander doet overigens niets af aan de waarde van het boek.

Walter Weyns

Hoffer, Cor, *Islamitische genezers en hun patiënten. Gezondheidszorg, religie en zingeving*. Amsterdam: Het Spinhuis, 1994, 296 p.

Aan de hand van literatuurstudie, interviews, gevalstudies en enquêtes geeft socioloog Cor Hoffer meer inzicht in een nieuwe vorm van alternatieve geneeskunde, de islamitische. Deze werd recentelijk door migranten in Nederland ingevoerd. Vooral Marokkaanse, Turkse en Surinaams-Hindostaanse genezers en hun patiënten werden voor dit onderzoek benaderd.

Alhoewel al deze genezers aansluiting vinden bij eeuwenoude islamitische denktradities, blijken zij in de praktijk op een erg gevarieerde wijze tewerk te gaan. Op basis van onder meer de etnisch-culturele achtergrond zoekt immers elke genezer zijn of haar weg in de Nederlandse samenleving. Verrassend is bijvoorbeeld dat heel wat Marokkaanse genezers aangesloten zijn bij een Nederlandse vereniging voor alternatieve geneeskunde en dat sommigen van hen zelfs hoofdzakelijk Nederlandse patiënten hebben. De Turkse genezers die Hoffer sprak schermen zich daarentegen af van Nederlandse contacten. Op gebied van diagnostische en therapeutische technieken bestaat er ook veel variatie. Elk maakt zijn keuze uit enkele of meerdere van volgende methoden: gesprekken, gebruik van heilige teksten, oproepen van geesten, aurascopie, maken van amuletten, voorschrijven van kruiden, gebedsgenezing, handoplegging, koppenzetten, massages, geven van adviezen...

Ook hun patiënten hebben uiteenlopende achtergronden maar het betreft over het algemeen mensen die chronisch fysieke, psychische en/of sociale problemen hebben zonder in direct levensgevaar te verkeren. Velen hebben vragen op het domein van de zingeving van hun leed en vaak denken ze dat hun ziekte of probleem een bovennatuurlijke oorzaak heeft zoals magie, demonen of het boze oog.

Islamitische genezers blijken in Nederland een belangrijke rol te spelen voor hun patiënten omdat zij vanuit hun alternatief-holistisch paradigma een godsdienstige zingeving kunnen bieden die de westerse biogeneeskunde niet kan geven.

De bespreking van sommige concepten is soms wel verwarrend. Bij de verklaring van Marokkaans-Arabische termen als *baraka*, *fqih*, *sjarief* en *shaikh* (p. 28 e.v.) bijvoorbeeld, krijgen specifieke betekenissen of connotaties klemtonen waardoor de algemene betekenis van deze woorden niet duidelijk is. Door *disease* te definiëren als het perspectief van de arts en *illness* als dat van de patiënt (p. 250) wijkt hij af van de complexere betekenis die in de medische antropologie voor dit onderscheid werd uitgewerkt (p. 164). Dit komt de discussie niet ten goede. Afgezien van dergelijke bijzonderheden, wordt er een goed algemeen beeld geschetst van de activiteiten, de legitimiteit, de werking en de betekenis van islamitische genezers in Nederland op de dag van vandaag. Er wordt ook een goede historische en antropologisch-sociologische situering gegeven van de islamitische geneeskunde op basis van bestaande literatuur.

Philip Hermans

Huyse, L., K. Hoflack, *De democratie heruitgevonden: Oud en nieuw in politiek België 1944-1950*. Leuven: Uitgeverij Van Halewyck, 1995.

Dit boek geeft het boeiende en veelzijdige relaas van de manier waarop het politieke systeem van België na de Tweede Wereldoorlog werd heropgebouwd. Het tracht daarbij aan te geven op welke manier continuïteit en verandering op elkaar hebben ingespeeld. Het politieke België van na de Tweede Wereldoorlog vertoonde immers tal van gelijkenissen met dat van 1939. Anderzijds zijn er een aantal belangrijke verschillen die ten dele te verklaren zijn door de vier jaar Duitse bezetting. Toch is de titel van het boek enigszins misleidend. Het boek concentreert zich vooral op de heropbouw van de Belgische politieke instellingen en veel minder op het vraagstuk van de "heropgebouwde democratie". Pas van hoofdstuk acht kan men met enige moeite spreken over de problematiek van de democratie (hoewel het daar vooral gaat over de rol die de rechters gespeeld bij de opbouw van de *legitimiteit* van de naoorlogse politieke leiders). In hoofdstuk tien wordt dan eindelijk ingegaan op de democratie zelf en dan meer bepaald op de wijze waarop de pacificatie-democratie (die haar vooroorlogse wortels had in het zgn. Loppem-model) na de bezetting gestalte heeft gekregen en de factoren die daarin een centrale rol hebben gespeeld. Vreemd is ook dat nergens in het boek een definitie te vinden is van wat met democratie bedoeld wordt. Alleen in het besluit wordt de vraag "welke democratie?" opgeworpen en wordt een overzicht gegeven van de bouwmeesters van die heruitgevonden democratie. De vooroorlogse versie voldeed immers niet. Een heruitvinding was dus noodzakelijk. Precies omdat pas hier op de vraag naar "welke democratie?" wordt ingegaan, was dit hoofdstuk beter het eerste dan het laatste hoofdstuk van dit boek geweest. Het had het voor de lezer gemakkelijker gemaakt om te gissen wat de meeste tussenliggende hoofdstukken nu met democratie te maken hebben.

Toch verschaft dit boek een boeiende lectuur over het politieke transformatieproces waaraan België in de jaren veertig en vijftig onderhevig was. Het eerste hoofdstuk, dat

de periode na de Tweede Wereldoorlog in historisch perspectief tracht te plaatsen, valt daarbij wat uit de toon. Het gaat wel zeer vlugjes over tweehonderd jaar geschiedenis, geeft daarbij wel voldoende aan waar de wortels van de belangrijkste tegenstellingen die in 1939 bestonden liggen en hoe deze door de bezetting zijn versterkt maar laat na dieper in te gaan op het consensusmodel dat na de Eerste Wereldoorlog werd uitgewerkt (Loppem wordt niet eens vermeld). Ook mist dit hoofdstuk een besluit. Van Grâce-Berleur wordt in één ruk overgewipt naar de staking tegen de Eenheidswet en het einde van het unitaire België.

Heel anders is het gesteld met het tweede hoofdstuk waarin ingegaan wordt op de rol die culturele en sociologische factoren hebben gespeeld in de spanning tussen restauratie en vernieuwing na de bezetting. Daarbij wordt o.m. ingegaan op de verschillende wortels van het rechts-extremisme in Vlaanderen en Wallonië en dan vooral op het feit dat de brede culturele bedding die het Vlaams-nationalisme in het katholieke Vlaanderen had, het mogelijk maakte dat het Vlaams-nationalisme de oorlog en haar collaboratie daarin ten dele kon overleven. Daarnaast wordt ook ingegaan op de redenen waarom het verzet na de oorlog amper een politieke rol wist te spelen en de manier waarop het conflict tussen Leopold III en de regering Pierlot daarin een rol speelde. Belangrijk in die context is eveneens de uiteenzetting die de auteur geeft over het belang van de oorlog als "stoorzender van de dagelijksheid" en de socio-culturele gevolgen daarvan. Het democratische reveil (zeker in katholieke kringen waar tijdens het interbellum een sterke autoritaire onderstroom bestond, en dus zeker in Vlaanderen) kan maar moeilijk begrepen worden wanneer men de rol van die "culturele onderstroom" verwaarloost.

In hoofdstuk drie wordt ingegaan op het gebrek aan consistentie in het repressie- en het reïntegratiebeleid na de oorlog. Dit was dan vooral te wijten aan "de wankele consensus" waarop de repressie gesteund was. Naargelang de regerings Samenstelling werd dan ook meer of minder soepelheid ten aanzien van al of niet vermeende collaborateurs getoond. Belangrijk daarbij is eveneens dat de economische collaboratie bijzonder mild werd aangepakt. De reïntegratie verliep al even moeizaam. Hoewel deze op voor die tijd soms zeer vernieuwende ideeën was gebaseerd, was er een groot gebrek aan financiële middelen en personeelsomkadering. Tevens werkte de publieke opinie niet meer. Het gevolg was dan ook dat vooral in Vlaanderen een "subcultuur van de overwonnenen" ontstond die na verloop van tijd als politieke factor is gaan meespelen. Belangrijk is in dat verband zeker de stelling van de auteurs dat in het repressie- en reïntegratiebeleid het "ware gezicht van de Belgische politiek" naar boven kwam: dat van de zoektocht naar pacificatie gecombineerd met dat van de regelmatige confrontatie.

In hoofdstuk vier worden enkele elementen in verband met de zwakke naoorlogse positie van het verzet (waarnaar reeds in hoofdstuk twee werd verwezen) verder uitgewerkt. Daarbij wordt ingegaan op de gereserveerde positie die de regering Pierlot ten aanzien van het koningsgezinde en het communistische verzet innam en de chaotische manier waarop de ontwapening van het verzet verliep. Tevens wordt ook stilgestaan bij de problematiek van de erkenning van het verzet met het oog op de uitkering van weduwenpensioenen, de vereffening van de rekeningen van het verzet en de integratie ervan in het Belgische leger en bij de erkenning van de politieke gevangenen.

Belangrijk in dit verhaal is het feit dat de relatie tussen het verzet en de natie die zij verondersteld waren te verdedigen zo problematisch lag en dat de keuze van de Nederlandstalige katholieken om zich met Leopold III te identificeren in feite een distanciëring van het verzet inhield die voor een deel de associatie van de Vlaamse strijd met de collaboratie heeft versterkt.

Hoofdstuk vijf gaat in op de mate waarin restauratie en verandering zich hebben doorgezet bij het politieke personeel, meer bepaald dan bij de leden van de Kamer van Volksvertegenwoordigers en bij de gemeentebesturen: Bij de Kamer viel een ruime vernieuwing (70%) vast te stellen. Deze was ten dele te wijten aan het feit dat sommige partijen zuiveringen doorvoerden en aan het feit dat binnen de CVP een nieuwe generatie politici (die van het Kerstprogramma) was aangetreden. Op lokaal vlak lag het enigszins anders. Daar bracht de bezetting grote veranderingen met zich mee. De gemeenteraden verloren hun macht en een hele reeks burgemeesters werden gedwongen af te treden. Een groot aantal nieuw-orde burgemeesters traden aan. Na de oorlog viel alles al weer gauw in z'n oude plooi. De gemeenteraadsverkiezingen van 1946 brachten de oude politieke verhoudingen terug en toonden aan dat het verzet en de communisten de politieke restauratie niet hadden kunnen verhinderen.

Misschien wel één van de meest aparte gebeurtenissen in de Belgische politieke geschiedenis heeft zich voorgedaan met het aantreden van de eerste en tot dusver enige regent van België. In het zesde hoofdstuk wordt dan ook ingegaan op de rol die prins Karel tijdens zijn regentschap heeft gespeeld. Opvallend daarbij waren zijn grote terughoudendheid, zijn grote aandacht voor de wettelijkheid van zijn handelingen en de effecten die het aanslepen van de koningskwestie op die houding hadden. Belangrijk daarbij is dat hij een belangrijke bijdrage heeft geleverd tot de vorming van een consensuspolitiek in het naoorlogse politieke België.

Van restauratie gesproken. Als men naar de problemen van de administratie kijkt, dan kan niet anders dan besloten worden dat deze na de Tweede Wereldoorlog zijn wedergekeerd en dat ondanks het feit dat er voor de oorlog pogingen waren ondernomen (o.m. via het statuut van Louis Camu) om aan deze problemen te verhelpen. Wat gebeurde was echter juist het omgekeerde. In de administratie zat een groot aantal tijdelijken die op zoek waren naar een vaste aanstelling. Tevens waren de administratieve structuren tijdens de oorlog grondig gewijzigd zodat na de bevrijding in een sfeer van chaos en overbemannings gewerkt moest worden. Tevens was de aandacht voor deze problemen vanwege de politici marginaal.

In hoofdstuk acht wordt ingegaan op de rol die de magistratuur heeft gespeeld in de heropbouw van het naoorlogse België. Centraal daarbij staan de keuzes die de rechterlijke macht maakte voor de regering Pierlot (door de rechtskracht van de besluitwetten die tijdens de oorlog waren tot stand gekomen te erkennen) en de rol die het speelde in het repressiebeleid (inclusief de zachte behandeling van economische collaborateurs). Anderzijds wordt ook ingegaan op de gevolgen van het repressiebeleid voor de werking van de gewone rechtbanken. Door de opname van heel wat rechters in de militaire rechtbanken ontstond er in de burgerlijke rechtbanken een grote achterstand. Tevens moest het grote aantal jonge rechters dat voor de repressie was benoemd in de burgerlijke magistratuur worden ingeschakeld, wat leidde tot een

overbezetting en wat tot gevolg had dat een bedrijfscultuur ontstond "waarin geen plaats was voor een denken in termen van produktiviteit en innovatie".

Misschien wel het duidelijkste van alle hoofdstukken van dit boek geeft hoofdstuk negen aan hoe restauratie en verandering op elkaar hebben ingespeeld bij het heropbouw van België en na de bezetting. De auteur slaagt erin om helder aan te geven welke hervormingen er aan het politieapparaat werden uitgevoerd voor de bezetting (o.m. de militarisering van de rijkswacht en de daarmee verbonden oprichting van de gerechtelijke politie), hoe de bezetting alles door elkaar gooide en hoe de bevrijding een deel restauratie en een deel vernieuwing met zich meebracht. Daarbij trachtte men aanvankelijk de draad van 1939 terug op te nemen. Vanaf 1948 werden echter hervormingen doorgevoerd die de militarisering van de rijkswacht versterkten en die gelijkenissen vertoonden met de veranderingen die tijdens de bezetting waren doorgevoerd. De gemeentepolitie bleef echter onaangeroerd.

De opbouw van de pacificatie-democratie na de Tweede Wereldoorlog was niet alleen gestoeld op de zoektocht naar consensus in het verdeelde België maar ook in een reeks veranderingen die de grootste politieke partijen en de zuilenorganisaties ondergingen. In hoofdstuk tien wordt verhaald hoe deze veranderingen reeds voor de bezetting begonnen waren en hoe corporatistische ideeën daarin een rol speelden. In de katholieke partij werden de pogingen om "het confessionele keurslijf af te leggen" van voor 1940 na de bezetting verdergezet. Dit resulteerde in de oprichting van de CVP waarin aanvankelijk (en dan vooral als reactie tegen de UDB) een sterke eenheid (tegen de standverschillen) werden benadrukt en waarin de rol van het ACV veel groter was dan voordien. Bij de BWP resulteerde de zoektocht naar een bredere basis naar de oprichting van de BSP in 1942 waarin het collectieve lidmaatschap plaats moest maken voor het individuele, maar waarin de marxistisch inslag (mede als reactie op de sterke positie van de communisten) behouden werd. Ook bij de vakbonden traden verschuivingen op. Dit had veel te maken met de toename van hun invloed als gevolg van de opbouw van een overlegmodel in de socio-economische besluitvorming. Dit was reeds ingezet in 1936 (met de Nationale Arbeidsconferenties) maar kwam pas goed tot ontwikkeling na de bevrijding. Het gevolg was dan ook dat de vakbonden groeiden en dat zij een meer onafhankelijke positie gingen innemen ten aanzien van hun resp. politieke partijen.

In het elfde hoofdstuk tenslotte, wordt ingegaan op een thema waarin misschien wel het meest vernieuwing en het minst restauratie heeft plaatsgevonden. In een goed overzichtelijk verhaal gaat de auteur in op de manier waarop Spaak en zijn kabinetschef, Van Langenhove, getracht hebben de zwakke positie van België ten opzichte van de grootmachten te verzoenen met het behoud van de Belgische soevereiniteit (o.m. via de Benelux) en de stimulerende rol die Spaak derhalve wilde spelen in de ontwikkeling van een geïnstitutionaliseerde samenwerking met Groot-Britannië, het aanvankelijke succes van de Benelux en de latere teloorgang ervan. In een tweede deel wordt ingegaan op de vraag in hoeverre het buitenland in het naoorlogse België een rol heeft kunnen spelen. Zo wordt o.m. gewezen op de rol van de Britten in de ontwapening van het verzet, de Franse beïnvloedingspogingen en tenslotte de relatie met de VS.

Zoals blijkt bevat dit boek een veelzijdige kijk op de verschillende facetten van de heropbouw van het politieke systeem van België na de grote schokken van de Tweede Wereldoorlog. Restauratie en vernieuwing hebben daar allebei een rol in gespeeld en hun stempel kunnen drukken. Belangrijk is ook dat het boek daarmee een indicatie geeft van het feit dat verschillende elementen die vandaag nog het Belgische politieke systeem kenmerken, in die periode tot stand zijn gekomen.

Bart Kerremans